વ્યસની વકીલ.

તાપી નદીને કીનારે પ્રસિદ્ધ સુરત બંદર છે. એ બંદર મારફતે આગાડીના વખતમાં ઇરાન અરબસ્તાન યુરોપ મિસરદેશ પુર્વ આફ્રિકા વિગેરેનો નિકાશ અને આયાત વ્હેપાર હિંદુસ્તાન જોડે ચાલતો હતો. એ વેપારી શહેરમાં આજથી થોડાંક વર્ષ પર એક નિર્લજરાય અને તેના મીત્ર દુખેઃશ્વર રહેતા હતા. નિર્લજરાયની સ્ત્રીનું નામ ક્ષમાવતિ હતું અને તેની બે પડોશણોનાં નામ સુમતિ અને કુમતિ હતાં.

નિર્લજરાય મુસદ્દી વર્ગનો હતો અને તે કાયદાનો અભ્યાસ કરી વકીલાતની બારે પરીક્ષા પાસ થયો હતો.

દુઃખેશ્વરના પિતા પ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રી હતા અને તે ન્યાય મિ-માંસા વિગેરેથી વાકેફ હતા—પવિત્રતા સદાચરણ એ આ કુટુંબમાં વાસ કરી રહ્યાં હતાં; પરંતુ આપણા દુઃખેશ્વર કુટુંબમાં કલંક રૂપ હતા અને તે દુઃખી થવામાં અને કરવામાં મજા માનતા. ક્ષમાવતિનો સ્વભાવ શાન્ત મિલનસાર અને સહનશીલ હતો. સુમતિ સારી સલાહ આપી લોકને સારે રસ્તે ચડાવવામાંજ મગન રહેતિ.

દુઃખેશ્વર—રાયજી (નિર્લજરાય) ચાલો ડાહ્યા ડમરા થઇ ફરવામાં શો માલ છે. ઘુઅડની માફક છાના માના ફરતું હરવું એમાં કાંઇ મઝા નથી. ખાવું પિવું અને મઝા મારવી એજ પૈસાનો ખરો ઉપયોગ છે. પેલા તમારા પડોશી નકરા શાહ જે જે કરતા મુઆને લાખ રૂપીયા મેલી ગયા એમાં પૈ એમના ક્યા છોકરાએ એમની જોડે બાંધી!

નિર્લજરાય—ખરી વાત દુઃખેશ્વર ખાધું પિધું તે આપણું. બાકી,

ઈંદ્રીઓ આપી છે તેનો ઉપભોગ ન કર્યો તો જીવ્યા અને ન જીવ્યા સરખા, હું તું ધારે છે એવો કાચો નથી. પેલા ફ્રગગજી અને લોબોનોની યુરોપ શોપમાં જઇ આપણે ખાનગી ગટ્ટા ખોલીએ છીએ, અને તે ઘડીની લેજત તારા જેવા બામણા શુ સમજે ?

દુ:ખેશ્વર—બેસો રાયજી બેસો તમે લોબોને ફ્રગગજીને ત્યાં જઈ મઝા કરો છો તો અમે બહુચરાજીના મંદિરમાં માતાને નૈવેદ કરી પાન કરીએ છીએ, તેની ગમત ઓરજ છે. રાયજી પિયે તે પાય ખાય તે ખવાડે, તમારી મોંની બડાશ અમે ન માનીએ.

નિર્લજરાય--કાલે ચાર વાગે કચેરીમાં આવજો પછી ત્યાંથી આપણે લોબોને ત્યાં જઇશું.

દુ:ખેશ્વર--કાલે આપણે મળીશું પણ અત્યારે ચાલો આપણે ઘેર.

નિર્લજરાય--હા ચાલો ત્યારે અહિં આવી મુડ જેવા બેસી રહેવું મને ગમતું નથી. જરા પ્યાલાનો ચમત્કાર તો બતાવો.

દુખેશ્વર:—લ્યો રાયજી માતાજીનું નામ દઇ ગટગટાવી જાવ. આહા! મારી તો ખાત્રી થઇ કે રાયજી તમે તો રિંદા છો. પાણી પણ માંગ્યુ નહિ.

નિર્લજરાય--અમને તે બૈરાં જેવા કાંગાં બાંગા ધાર્યા કે! અમે પેલા બાયલા જેકશન અને હિંમતરાય જેવાં ચેમ્પીયન અને શેરી પીનાર નહિ. બ્રાન્ડી, બેવડો સ્ટઉટનો ગ્લાસ તો શું પણ બાટલી ચડાવી જઇએ.

દુ:ખેશ્વર--શાબાશ ફાંકડા, ચડાવવામાં તારાથી ઉતું તેવો નથી. (બન્ને ચકચુર થઇ ગાળા ગાળી ધમા ધમી કરવા લાગ્યા.)

નિર્લજરાય—ઘર બ્હાર ઉતરી લથડીયાં ખાતો ગંધાતે મ્હોડે ગંધાતા બોલ બોલતો ઘર તરફ ગયો.

ક્ષમાવતિ—અરે આ શું? કાંઇ વિચારતો કરો ધનુ માંદી છે તેની પાસે બેસી આસના વાસના કરવાની વખતે આ કરી ક્યાંથી આવ્યા.

નિર્લજરાય—શંખણી પાણી લાવ.

ક્ષમાવતિ—લ્યો પાણી. ઉપર જઇ છાનામાના સુઇ રહેજો.

નિર્લજરાય—મારે સુવું હશે તો સુઇશ તું મને શીખામણ દેનારી કોણ? રાંડ ડાહ્યલી.

ક્ષમાવતિ—ઉપર જઇ સુઇ જાવ તો સારૂં, ધનુની તબીયત સારી નથી. દાકતર નિશાશો મુકતા ગયા.

નિર્લજરાય—ભોગ તારા. મુઇ રાંડ તું અને તારી ધનુ. ભોગ તારા અને તારા દાકતરના. (એમ કહિ એક બે લપડાકો જડાવવા જતાં ભોંયપર ચત્તાપાટ પડે છે.)

ક્ષમાવતિ—ઓટલે આવી બેન સુમતિ, બેન સુમતિ જરા અહિં આવોને.

સુમતિ—અરે રે રે! બોલવામાં કાંઇ માલ નથી.

ક્ષમાવતિ—બારણું બંધ કરો. (બે જણાં મળી નિર્લજરાયને ઉચકી ખાટલામાં સુવાડે છે.)

કુમતિ—ક્ષમાવતિ, ક્ષમાવતિ જરા બારણું ઉઘાડો.

ક્ષમાવતિ—ધનુ બહુ બિમાર છે અને હું જરા કામમાં છું.

કુમતિ—કોને કામ નથી કામ બધાને છે મારે જરા દીવો કરવો છે. દીવો કરી ચાલી જઇશ. તમારા ઘરમાં ઉભા રહેવા કોણ નવરૂં છે

ક્ષમાવતિ—ગુસ્સે શું કરવા થાવ છો? મારાથી ઉધડે તેમ નથી.

કુમતિ—હું તને ઓળખું છું તારાં અને તારા ધણીના લક્ષણ જાણું છું પેલી તારી સગી સુમતિને પળવાર પર ઘરમાં ઘાલી અને પેલો તારો માટી ગંધાતો ગાળો દેતો લથડીયાં ખાતો કીચડ વાળે લુગડે આવ્યો તે કોણ નથી જાણતું ?

ક્ષમાવતિ—બેન આમ શું કરવા બોલો છો. જે વાત જાણતા હો તે પીજાવ.

કુમતિ—મેર રાંડ પીએ તારો ધણી ને પીએ તું હું શું કરવા પીઉં.

ક્ષમાવતિ—માફ કરજો મારો ધણી પોતાની જાતે પોતાની ફજેતી કરે છે એથી વધારે ફજેતી બીજું કોણ કરી શકવાનું છે વાસ્તે મેં તમને મારા ધણીની વાત ન કરવા કહ્યું.

કુમતિ—મોટી સાંવત્રી ન જોઇ હોય તો. મારે શું તારા ઘરમાં પુળો મુકવા આવવું છે. (સુમતિ નિર્લજરાયને સુવારી પોતાને ઘેર ગઇ ક્ષમાવતિએ પોતાની બીમાર છોકરીની આસના વાસના કરવામાં રાત પુરી કરી. નિર્લજરાય લવારી કરી ઉલટી કરી પશુવત સ્થિતીમાં રાત ગાળી પો ફાટતાં નિશો ઉતરે શુદ્ધિમાં આવ્યો.)

ક્ષમાવતિ—સાંભળો ધનુ ધણી બીમાર છે આજનો દહાડો કહાડશે એમ મને લાગતું નથી, દાકતર પણ તેમજ કહે છે તેથી તમે આજ કચેરી જતા નહિ.

નિર્લજરાય--ઠીક.

ક્ષમાવતિ--મેં કાંઇ સહેજ સાજ ખાવાનું કરી મુકયું છે તે દાતણપાણી કરી નાહી ધોઇ ખાઇલો.

નિર્લજરાય--મેં દાતણ પાણી કર્યા છે નાહ્યો પણ છું પણ

મને મોળ આવે છે અને ભુખ નથી મારે કચેરીમાં કામ છે વાસ્તે હું કચેરી જઇશ.

ક્ષમાવતિ—ધનુ આજનો દહાડો કાઢે તેમ નથી. મારૂં મન ઘણું પોચું થઇ ગયું છે. હું હિંમતહારી ગઇ છું. ઘેર રહો તો સારૂં.

નિર્લજરાય--મારે કચેરીમાં અગત્યનો મુકરદમો ચલાવવાનો છે તે પુરો થયે તરત પાછો આવીશ.

ક્ષમાવતિ--સુમતિ, સુમતિ, જરા આવોને ધનુ બહુ ગભરાય છે.

સુમતિ--ક્ષમાવતિ, ગભરાતિ નહિ રડતી નહિ ધનુનો આખર વખત છે. ધીરજ રાખી રામનામનો પોકાર એના કાનમાં કર અને હું ગીતા મોટેથી વાંચું છુ. (ધનુએ દેહ છોડયો તેને નવરાવી તુલસી જવ વિગેરે મેલી ચોકે નાખી.)

સુમતિ--અલ્યા નરોતમ જા તારા શેઠ નિર્લજરાયને બોલાવી લાવ

નરોતમ--સુમતિ બા, મારા શેઠતો કોણ જાણે ક્યાં હશે. કચેરીનું નામ દઇ કલાલોની દુકાનોમાં જઇ પૈસાને શરીર બગાડે છે અને ફજેત થાય છે.

સુમતિ—જ્યાં હોય ત્યાંથી સમજાવી લઇ આવ. (ન્યાતમાં અને પોળમાં મોત થયાની ખબર થયાથી ન્યાતના તથા પોળના બાયડા બૈરાં ભેગાં થયાં છે અને રડા રડ ચાલી રહી છે. દેહ મુકયાને ઘણો વખત થયાથી વાંસ દુણી વિગેરે આવ્યાં છે. એટલામાં નરોતમ નિર્લજરાયને સધરામમાં ઘાલી ઘર અગાડી લાવે છે. સઘરામમાંથી બહાર કાઢતાં તેમના મોંમાંથી બદબોઇ ઉડે છે માણીઓ બણબણે છે અને ન્યાતના બાયડા હાથ ઝાલી ઘસડી તેમને ઘરમાં લઇ જાય છે.

નિર્લજરાય--રાંડ ક્ષમાવતિ આમ આવ મારે તારૂં કામ છે.

સુમતિ--રાયજી તમારૂં શરીર સારૂં નથી તમે પેલા ઢાળળા પર સુઇ જાવ.

નિર્લજરાય--મેર રાંડ તુ મારા ઘરમાં ક્યાંથી આવી નીકળી નીકળ. (બાયડાઓ પરાણે પરાણે ઘસડી લઇ જઇ ઘરના એક ઓરડા-માં પુરે છે જ્યાં નિર્લજરાય ઘરનો સામન સરંજામ પછાડે છે અને ભાગે ફોડે છે.)

સુમતિ--ભાઈ જસવંતરાય તમે તમારૂં કામ કરો. ઢીલ કરવા-માં કાંઇ લાભ નથી. (જશવંતરાય તથા બીજા બાયડા મળી મડદુ બાં-ધી શ્મશાન લઇ જઇ અગ્નિ દાહ વિગેરે દે છે.

ક્ષમાવતિ--મારા જેવી અભાગણી કોણ હશે. ધણી પોતાના નામનો ભાવ દરરોજ પુરે પુરો બજવે છે.

મારી એકની એક પુત્રી ઘનુ ડાહિ અને ધીરજ વાળી હતિ એ મને કેટલી ધીરજ આપતી અને મારો દુઃખી સંસાર ગાળવા મદદ રૂપ થતી; અરે ઇશ્વર તે પણ તેં લઇ લીધી. બાયડો તો દુઃખ રૂપજ છે. પણ અરે બોલ્યે શો ફાયદો! અરે ઇશ્વર આ શું થયું.

સુમતિ—બેન તારી ધીરજ ક્ષમા અને દ્રઢત્તા અસાધારણ છે તારા પતિને તેં પવિત્ર માની અત્યાર લગી પુજ્યો છે, ધીરજ રાખ, ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે દુઃખનો પણ અંત છે.

ક્ષમાવતિ--બેન, તમારી મને ઘણી મદદ છે.

સુમતિ--તું સતિ છું. ઇશ્વર તારૂં ભલુ કરશે. તારિ પતિ સેવા-થી તેં પતિ વ્રત્ત શું છે તે બતાવી આપ્યું છે. આ ભવની સગાઇ છુટતાં તારૂં કલ્યાણ નક્કી છે એમ મને દીસે છે.

પદ.

(કોઇ પ્રેમ અંશ અવતરે. એ રાહ.)

ખરે દારૂ સંગ જે કરે, પછી તે પસ્તાવામાં પડે. (ટેક)
દારૂ કેરી સંગત કરવે, મનની શકિત ટળે;
મનુષ્ય સરીખું રૂપ ધરીને, ખરની માફક ફરે. ખરે૦-૧
એક વકીલ બહુ અકકલ વાળા, પડયા ખોટી આ લતે;
કાયદા-કાયદા પૂરા જાણી, આવી તવી આચડે. ખરે૦-૨
એક દીનનો ખુબ દાંસીને, આવ્યા પોતે ઘરે;
પત્નિ બોલી "આ શું કરિયું? પુત્રી માંદી અરે!" ખરે૦-૩
વનિતાના આ વેણુ સુણીને, ભાઇતો બનિયા ગુસ્સે;
પણ જોરસાથી મારવા દોડતાં, જાતે પડિયા ખરે. ખરે૦-૪
પત્નિએ પાડોશીની સહાયે, નાંખ્યા ખાટલાપરે;
ઘણા ઘણા ઉપાયો લીધે, શુદ્ધિ આવી જરે. ખરે૦-૫
બીજે દીને પત્નિ આ વીર, લાલા પ્રત્યે વદે;
"આજે તમે કોર્ટ ના જાશો, પુત્રીનું દુઃખ વધે." ખરે૦-૬
ખરૂ કામાથું!! બોલી ઉઠયા, "કોર્ટે કામ છે જરે;
"ઝટપટ ઝટપટ પાછો આવીશ, વાર ન લાગે મને." ખરે૦-૭
પણ લાલા કોર્ટે પહોંચ્યા, પુત્રી પહોંચી સ્વર્ગે;
પત્નિ કહે ગુમાસ્તાને "જા! તેડી લાવ એમને." ખરે૦-૮
થોડી વારે ગુમાસ્તો આવ્યો, ગાડી ઘાલી ઘરે;
મુખેથી ફીણ વહ્યું જાયને, વળી આખ બણબણે. ખરે૦-૯
ભાઇને લઇને ખાટલે નાંખ્યા, ભાન જરી ન મળે;
પુત્રી ત્યાં સ્મશાને પહોંચી, બળી ખાખ થઇ અરે. ખરે૦-૧૦

બાઇને અંતે શુદ્ધિ આવી, ધિક્ ધિક્ જાતે કરે;
દારૂ લેવાના સોગન લઇને, આંખે જળ મુખ ભરે. ખરે૦—૧૧
દારૂને દીપક સમ ગાની, સજ્જન કો નવ અડે;
મૂર્ખાઓ પતંગ થઇને, ઉપર તૂટી પડે. ખરે૦—૧૨

ગોલારાણો.

રંગલો—ગટા શેઠ આજે હું આપના આગળ ગોલ્લારાણાનો પ્રસંગ બનવી બતાવનાર છું.

ગટાશેઠ—ઠીક એ કયા દેશનો રાણો છે.

રંગલો—ભરતખંડના જુદા જુદા દેશના તમામ ભાગમાં એ વસે છે અને હાલના બીજા રાણા જેવો એ પણ નામનો રાણો છે.

ગટાશેઠ—ભરતખંડના ઇતિહાસમાં આવું નામ મેં વાંચ્યુ કે સાંભળ્યુ નથી.

રંગલો—સાહેબ તમારૂં કહેવું જેટલું ખરૂં છે તેટલું મારૂં કહેવુ પણ ખરૂ છે. આ વિશાળ દેશના જુદા જુદા નગર અને શહેરોમાં તે તેના અમુક વિભાગમાં વસેછે અને આવા લત્તાને ગોલવાડ કહેછે. અને ત્યાંના દરેક ગોલારાણા રાજાછે.

ગટાશેઠ—તું તો ખરેખર મશ્કરો છું. તેનો કાગનો વાઘ કર્યો. આ રિતે તો શું અમે અમારા ઘરના રાણા નથી. ?

રંગલો—ભલે શેઠ ભલે તમને ગટાશાહ મટી શું ગદ્દા રાણા થવું ગમે છે કે ? ભલે તેમ હો.

ગટાશાહ—મેર હરામખોર અમારૂં ખાઈ અમારૂં ખોટું બોલે છે કે ?

રંગલો--અરે શેઠ સાહેબ નાના ભુલ્યો રાણુા સાહેબ ગદા- રાણુા સાહેબ, માફ કરજો મેં તો આપને આપના ગમતા નામથી બોલા- વ્યા છે.

ગદાશેઠ--ચુપ મુર્ખ ચુપ જો ફરીથી બોલ્યો તો આ ખાસડુ અને તારૂ માથુ કાંઇ બીજી વાતચીત કરતાં આવડતી હોય તો કર· નહિ તો જા.

રંગલો--સાહેબ માફ કરો. મોટાની મશ્કરી કરવામાં પેટપર પગ મુકવાનો સંભવ છે. સાંભળો સાહેબ, અમથો રાણો અને તેનો દી- કરો કચરો અને તેની બૈરી લખમી અને દિકરી પારવતીનો તમાશો.

રંગલો--અલ્યા અમથા રાણા અને કચરા તમે ક્યાં જઇ આ- વ્યા. આમ ડોલતા ડોલતા કેમ ચાલો છો. ?

અમથો અને કચરો--મેર સાળા ટુકડા રોટલા ખઉ અમારી ચપટી કણુકી માગી ખાઇ પેટ ભરનાર તું અમને કોણુ પુછનાર અમે ક્યાં જઇ આવ્યા. ?

રંગલો--ગોલારાણા તમારી ચપટી ખાઇ હું મોટો થયો ખરી વાત.

અમથારાણુા--બોલોને તમે ક્યારે કમાયા છો કે તેમાંથી ચ- પટી આપી મને નભાવ્યો.

અમથો--અમારે ઘેર આવી ચપટી માગી તારૂં પાપી પેટ ભરે છે અને અમારૂં ટોળ કરે છે. બોલ આ ઘર કોનું છે; આ ડાંગર ની કોઠીઓ આ ચોખાને કણુકી કોનાં છે. ?

રંગલો--ગોલારાણુા ગાળો વહિ કરતા નહિ. આ ઘર તો તમારે બાપ વનાર્ષિએ બાંધ્યું હતું અને પેલી ઓરડીઓ પણુ તેણેજ બાં

તમને વારસામાં આપી હતિ. મારા બાપના સમ અમથારાણા સાચુ બોલ એ ઓરડાઓ હવે તારી છે કે ?

કચરો—બાપા આ પેટ ભરો આપણી ફજેતી કરવા આવ્યો છે. નિકળ હરામખોર તેં શું એ પૈસા ધીર્યા છે કે તું દબાવતો આવે છે ?

રંગલો—કચરાના પૈસા ધીરનાર તો પેલા ગટાશેઠ છે. અને ઓરડીઓ તો તેમને ઘેર છે.

અમથો—અલ્યા લુચ્ચા તારે એમાં શી લેવા દેવા તે ડાહ્યો થાય છે. બાળ તારૂં ડાહપણ તારી લુલી ચુપ રાખ.

રંગલો—વાહ તારે ઓરડીઓ તો ગટા શેઠને ઘેર છે. તમે બન્નો વનાર્મિને પેટ લાયક ઉઠયા. બાપ દાદાની કમાઇ વાણીઆને ઘેર ગઇ ઓ દરરોજ કાળુ ધોળુ કરી ગંધાતે મોઢે લથડીયા ખાતા ખાળોમાં પડતા આળોટતા ઘેર આવી આબરૂ તો સારી કાઢી- ધીક! ધીક! ધીક!

અમથો અને કચરો લાત ખાસડાં અને કમકાળ હાથમાં લઇ મારવા જાયછે. અને તેમ કરતાં અથડાઇ પથરપર પડેછે અને તેથી અમથાનુ માથુ ફુટેછે અને કચરાના દાંતમાંથી લોહી નીકળેછે. (પારવતી ગોલારાણાની છોકરી.)—

ગા. ગા. ઉઠ, ઉઠ મારા બાપ અને કચરો પીને આવ્યા છે. અને પેલા રંગલા જોડે ગાળા ગાળી અને મારા મારી કરતા માથુ ફૂટયું અને દાંત ભાગી પડયા અને લોક ભરાયા છે અને ગમે તેમ બોલે છે.

લક્ષ્મી—હું શુ કરૂ મને મારીઝુડી મારી પાસેથી પૈસા લઇ જાય છે. પૈસા નથી આપતી તો ચોખા ધુળને ભાવે આપી દે છે. અથવા વાસણ લેઇ વેચી આવે છે. કહ્યું કહાવ્યું સાંભળતા નથી અને રોજ ફજેતી કરે છે. ભોગ છે મારા.

પારવતી—મા રોટલા કરતી બંધ થા. હાથ ધો અને પાણી-નો ઘડો લાવ.

(લખમી અને પારવતી પાણીનો ઘડો લાવે છે અને રંગલાની મદદ-થી બન્નેના માથા પર ટાઢા પાણીનો ઘડો રેડે છે અને લુગડાં બદલાવી બન્નેને ઘરમાં ઘસડી લઇ જાય છે.

રંગલો--બેન લખમી હું અમથા અને કચરાને વારંવાર નિ-શો ન કરવા કહું છું તેઓ ન કરવા વચન આપે છે પણ પાળી શકતા નથી.

લખમી--ખરીબાત ભાઇ રંગલા કલાલની દુકાનો આગાડી થોડી હતી અને દુર હતી તે સારૂ હતું. દુકાનો પાસે આવવાથી અને વધ-વાથી આ અકરમી ભાયડાઓ દરરોજ પીએ છે, અમારા હાડકાં હળવાં કરે છે અને અમને નાગાં ઉઘાડાં કરી મુકયાં છે. પેલી ઓરડીઓ ગ-ટા શેઠને ઘેર ગઇ છે. વખત બારીક છે દુખ કાળ અને મરકી ત્રાહત્રા-હ પોકરાવે છે અને કામ મળતું નથી. ખાવાનું એકવાર પણ મળતું નથી. વાણીઆ, ખત્રી, નાગરને ઘેર માથા ફોડ વૈતરૂ કરી ટુકારા હોકારા ખમીને એંઠુ જુઠુ મળે તે લાવી ઘર નભાવીએ છીએ.

રંગલો--હા બા. મારાથી કાંઈ અણજાણ્યું નથી. ખાતી વખતે બધા તૈયાર છે. તમારે નશીબે ધંધો કરવાનો અને માર ખાવાનો આ-વ્યો છે. જો કલાલની દુકાનો ઓછી થાય અને આઘી ખસે તોજ ઠીક નહિ તો આ ઘર પણ તમારૂં હતું ન હતું થઇ જશે.

અમથો--(હો. હો. હો. કરી ઉલટી કરે છે અને તે જોડે સવારે ખાધેલું અનાજ જેવું અને તેવું દુર્ગંધ મારતું બ્હાર આવે છે અને ઓરડામાં દારૂની દુર્ગંધ પ્રસરે છે.

પારવતી—ભાઇ રંગલા અમારી આખી નાતની આ

પૈસા આપવા ગાળો અને ગાર ખાવો દુર્ગંધ વેઠવી અને ઉશેડવી.

રંગલો--મારાથી કશું અણુજાણ્યું નથી. આ ગોલવાડના ઘરો નાગર વાણીઆ ક્ષત્રીને ઘેર ગયાં છે. તમારે ઘેર સો સો કળશી ડાંગર જોતા અને પાંચ સાત ખોલા રહેતા તે ક્યાં છે પ્રભુ ! પ્રભુ ! ઇશ્વર તમારી મદદે આવે અને આ પીઠાં બંધ કરાવો.

અમથો—અલી શું છે શું છે? આ રંગલો કેમ આવ્યો છે જે.

લખમી—કાંઇ નહિ. કાંઇ નહિ.

અમથો--બોલને રાંડ એ કેમ આવ્યો છે.

લખમી--તમે અને કચરો નિશો કરી આવ્યા ગાળાગાળી અને મારામારી કરી ગંદી ખાળોમાં પડ્યા અને માથા ફોડ્યા ત્યારે રંગલાએ મદદ કરી તમને ઘરમાં ઘસડી આણી ખાટલાપર નાંખ્યા.

અમથો--ખરૂ ખરૂ. શું કરૂ. પેલા નથવાએ આગ્રહ કરી મને તથા કચરાને પીઠામાં જવા કહ્યું. ખોટુ સમજવા છતાં નિશાની લાલચમાં લપટાઇ મેં નિશો કર્યો અને તમને ગરીબડીઓને હેરાન કરી અમે જાણીએ છીએ જે ખોટુ છે પણ અમારૂં મન માંકડા જેવું છે.

લખમી--અમે નિશો નથી કરતાં અને બીડીએ નથી પીતાં અને આખો દહાડો વૈતરૂં કરી તમારૂં અને અમારૂં પેટ ભરીએ છીએ બૈરાંઓને નિશા વગર ચાલે તો તમારે કેમ ન ચાલે.

અમથો—અમારી કટેવ અને વ્યસનથી અમારી શાખ ખોઇ છે. શાહુકાર અમારી શાહીથી એક જનાદી પણ ધીરતા નથી. તારા સાથીઆથી રૂપીયા ધીરે છે. શું કરીએ લાચાર હું વ્યસનનો ગુલામ છું. અને કચરો પણ મારે લીધે ખરાબ થયો છે. હવે તો મરે છુટશે.

પારવતિ--નિશો ન કરવાનું નક્કી કરી છોડો તો છોડાય.

અમથો--દુકાનો ગોલવાડ પાસેથી ખસે અથવા સમુળગી બં-

ધ થાય તોજ નિશો કરવા ન જવાય.

લખમી—સરકાર અમારી ગરીબ સ્ત્રીઓ પર દયા આણી દુકાનો બંધ કરે, તો આ વ્યસની ગોલાઓ વ્યસનથી છુટે

રંગલો—હું તમારી તમામ ન્યાતને ઓળખુંછું. તમારી ન્યાતની બૈરીઓ નિશો નથી કરતી એ હુંજાણુંછું. તેથી તમારી શાખપર શાહુકાર પૈસા ધીરે છે.

લખમી—હા ભાઇ ભાયડા અને છોકરાઓએ શાખ ગુમાવીછે.

રંગલો—લખમી અને પારવતી તમે શાક્ષાત અંબિકાનો અવતારછો મ બેન અને બૈરી તરીકે તમારૂં વર્તન પવિત્ર અને સ્તુત્ય છે. તમે મા અને બેન તરીકે સંસારનુ પોષણ રક્ષણ અને નિભાવ કરો છો. અને સંસાર સુખમય કરનાર પણ તમેજ છો. લંપટ વ્યસનને તાબે ન થતાં તેના સામે દ્રઢતાથી ઉભા રહી ધીરજથી આ સંસાર રૂપી સાગરના દુ:ખમયમોજાં વટાવો છો. તમે સ્ત્રીયો રત્નનીખાણ છો. પૃથુરાજ અને શીવાજી જેવા બહાદુર પુરૂષો ભોજ અને કરણ જેવા દાનેશ્વરીયો નરસિંહ ધીરો તુલસીદાસ મીરાંબાઇ જેવા ભકતો તમારા પેટમાં પાકયા છે. હલકી વર્ણમાં જન્મ્યા અને ઉછર્યાં છતાં તમે તમારી જાતને લજવી નથી. ધન્ય છે! ધન્ય છે! આવી સ્ત્રીયોને.

(લાવણી.)

અરે! સુણોને વ્હાલાવીર, ધરીને ધીર બોલ મુજ ખાસો,
"કદી ધર્યો જો હોઠે દારૂ તમે પસ્તાશો."
આ થયા ગોલાના હાલ, ખોયાં ઘરબાર, દારૂથી કેવા,
તેવા થશે તમારા, માંડયો દારૂ જો લેવા.
તેહતો પ્હેલા ધનવાન,
સુખેથી કરતો તાન,

પછી ભૂલ્યો નિજ ભાન
બન્યો સુલતાન, મુકયું નિજ માન, દારૂ સંગ ધરિયો;
ચઢાવી શીસા ખુબ આડી તડી પડિયો.
થઇ ગયો પછીથી ખ્વાર, દુખનો માર, ખાધો તે રાણું;
નાર શિક્ષા આપે નિત તથાપિ ન માને.
એક દીન ચડાવી ખુબ, બની ચકચૂર, આવ્યો અથડાતો.
ગૃહે પ્રવેશ કરતાં ઠેકસ પડ્યો આખડાતો.
ફુટી ગયું નિજ ભાળ,
ત્યાં વહી રકતની ધારે;
ખોયું વળી નિજ ભાન.
રહ્યું તી કાંઇ સાન, મુકીને માન, પડ્યો ત્યાં નાગો:
મુખે નીકળે ફીણ બગાણે માખો.
દેખી પતીના હાલ, બિચારી નાર, આંસુ સાથ દોડી.
લઇ કુમક મિત્રની ગઇ પતી ઘેર તેડી.
પછી આણ્યું પતીને ભાન, કરી ઉપચાર, પ્રીતે તેણે ત્યાં,
પસ્તાયા રાણા સાંજ પછી ખુબ મનમાં.
વળી ધરીને ગન, લઇને પણ. બોલ્યા તે મનમાં;
" નકી જાય એળે અવતાર, દારૂ સંગ પડતાં.
" અરે! ધિક્ તેનો અવતાર, ધરીને બ્હાલ, દારૂ જે પીતો;
" કરે શ્વાન સમજાત, ભુલી શુભ રીતો. "

સમાપ્ત.